

УДК 378.147 (477.51 – 25) (09)

Микола Боровик

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНА РОБОТА В ЧЕРНІГІВСЬКОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ ІНСТИТУТІ (1954 – 1998 рр.)

У статті мова йде про організацію процесу навчання та здійсненні внутрішнього контролю в Чернігівському педагогічному інституті за час його існування. Зосереджено увагу на трьох етапах формування та удосконалення системи навчально-методичної роботи вищого навчального закладу.

Ключові слова: Чернігівський педагогічний інститут, факультети, навчальний процес, система навчально-методичної роботи.

Важливу роль у підготовці кваліфікованих педагогічних працівників мала добре організована навчально-методична робота викладачів навчального закладу. Ця проблема не була об'єктом дослідження в історичній літературі, а тому дана стаття має на меті певною мірою заповнити цю прогалину.

Навчально-методична робота значною мірою в педвузах залежала від організації роботи в школах. З 1954-1955 навчального року у загальноосвітній школі відбулися принципові зміни, пов'язані із впровадженням нових навчальних планів та програм. Згідно з цими документами, у 1 – 4 класах вводилися уроки праці, а у 5 – 7 класах – практичні заняття у майстернях і на навчально-дослідних ділянках, у 8 – 10 класах – трудові практикуми [1, с. 116]. Тобто у школах більше уваги приділялося трудовому вихованню підростаючого покоління. У зв'язку з цими змінами у загальноосвітній школі відбулися зміни і у системі підготовки педагогічних кадрів. З урахуванням завдань політехнічної освіти учителів Міністерство вищої освіти СРСР затвердило нові навчальні плани, за якими з 1954-1955 навчального року мали працювати всі педагогічні вузи України.

Проаналізувавши ці нові навчальні плани різних спеціальностей, професор В. К. Майборода дійшов висновку, «що більшість з них була перевантажена теоретичним матеріалом». Нерівномірно розподілявся час на вивчення окремих дисциплін, а історію і культурну спадщину України з навчальних планів було виключено. У підготовці фахівців переважала лекція [2, с. 116].

Особливо складними були завдання з переходу на нові навчальні плани та програми для викладачів Чернігівського педінституту, адже в той же час здійснювався перехід від учительського трирічного терміну навчання до чотирирічного. Студенти другого та третього курсів продовжували навчатися за попередніми навчальними планами та програмами, а лише перший курс мав навчатися за новими планами і програмами педагогічних інститутів. Ось тому вже 26 листопада 1954 р. на вченій раді інституту було заслухано інформацію завідувачів кафедр педагогіки і психології доцента І. П. Львова та мови і літератури старшого викладача П. Г. Мінеєва про перебудову роботи кафедр у зв'язку з реорганізацією інституту.

© Боровик Микола Анатолійович – аспірант кафедри Центрально-Східної Європи Інституту історії, етнології та правознавства імені О. М. Лазаревського Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка.

У результаті обговорення вчена рада визначила ряд суттєвих недоліків у роботі обох кафедр. Ще не був налагоджений зв'язок зі школами членами обох кафедр та не була спланована їхня подальша взаємодія. Був відсутній систематичний контроль за самостійною роботою студентів, тому кафедральні навчальні кабінети не використовувалися ними. Указувалося на необхідність посилення лекторської роботи викладачами кафедр в установах та організаціях міста та на активізації наукової роботи викладачів. Разом з тим вчена рада вирішила за необхідне покращити контроль за самостійною роботою студентів особливо у період підготовки до зимової екзаменаційної сесії. Було вирішено остаточно визначитися у питанні про базову школу інституту та встановити тісні зв'язки з її педагогічним колективом, запланувати подальшу взаємодію у покращенні успішності та дисципліни учнів. Рекомендувалося активізувати роботу студентських наукових гуртків, а всім викладачам інституту визначити чіткі плани наукової роботи та терміни її виконання. Пропонувалося на всіх кафедрах інституту обговорити питання про перебудову їхньої роботи у зв'язку з підвищенням її якості [3, арк. 15].

15 січня 1955 р. в роботі вченої ради педагогічного інституту брав участь заступник міністра освіти УРСР О. М. Русько. Визначаючи завдання подальшої роботи педколективу, заступник міністра освіти вказав на низку недоліків, які потребували негайного виправлення. Особливої уваги заслуговувала перебудова викладачів з організації навчальної роботи – ведення лекцій і семінарських занять. Виступаючи на вченій раді говорили про покращення викладацької роботи та про те, як викладачі працюють над оволодінням методикою роботи вищої школи. Представник міністерства вважав, що слабким місцем у роботі педагогічних навчальних закладів є те, що студенти-математики не завжди можуть вирішити шкільні задачі, фізики не знають шкільних приладів, а інші студенти – не знають змісту підручників середньої школи.

Перед педагогічним колективом інституту були поставлені завдання: підвищити науково-теоретичний і методичний рівень лекційних, семінарських і практичних занять, надавати студентам допомогу у засвоєнні навчального матеріалу, організувати систематичний контроль за самостійною їхньою роботою; посиливши зв'язок кафедр зі школами, приділити максимальну увагу професійній і політехнічній підготовці майбутніх учителів; забезпечити систематичну роботу студентських гуртків та широко розгорнути наукову роботу викладачів, забезпечити видання в 1955 р. наукових записок інституту [4, арк. 31].

Аналізуючи протоколи засідань ради та кількох нарад викладачів інституту за 1955 р., можна зробити висновок, що завдання, поставлені на початку року перед викладачами інституту, успішно виконувалися. Кожного засідання розглядалися актуальні питання щодо покращення навчально-виховного процесу, звіту кафедр та окремих викладачів за свою роботу. Крім того, інститут був під постійним контролем з боку Міністерства освіти УРСР.

Отже, протягом першого навчального року роботи педагогічного інституту як директором інституту, так і працівниками Міністерства освіти УРСР було зосереджено значну увагу на перебудові всієї навчально-виховної роботи, що відповідала б вимогам вищої школи.

На основі аналізу архівних матеріалів можна сказати, що процес становлення системи навчально-виховної роботи вищої школи проходив у Чернігівському педагогічному інституті протягом першого десятиліття його функціонування. Саме з 1954-1955 до 1964-1965 навчальних років в інституті працювали всього два факультети – фізико-математичний та мовно-літературний до 1957 р., а потім після його закриття розпочав роботу факультет підготовки учителів початкових класів. За цей час відбулося значне зростання кількості штатних викладачів від 33 до 98 осіб. Також покращився якісний стан викладацького складу. Якщо у 1954 р. всього 6 викладачів мали кандидатські ступені, а вже у 1965 р. – була 21 особа. Зросла кількість кафедр з 6 до 11, які могли повною мірою забезпечувати навчально-виховний процес.

У річних звітах за перше десятиліття роботи педагогічного інституту в розділі «Організація навчального процесу» майже кожного року значилося, що «інститут

працював над перебудовою навчального процесу, над наближенням його до практики і потреб школи» [5, арк. 12].

На кожному факультеті в плані організації навчальної діяльності були зазначені свої завдання. Так, на фізико-математичному факультеті працювали над піднесенням рівня підготовки висококваліфікованих спеціалістів, а особлива увага була звернута на професійну підготовку майбутніх учителів. З цією метою курси лекцій викладачів факультету намагались супроводжувати «демонстративним експериментом», використанням навчального кіно та інших технічних засобів навчання.

З метою покращення політехнічної підготовки кожен із студентів, що навчався на факультеті, за час навчання отримував посвідчення кінодемонстратора, права на управління трактором й автомобілем, певний розряд із токарної чи слюсарної справи. Окрім того, усі студенти набували умінь та навичок з фотосправи, електро- та радіотехніки. Переважна більшість студентів старших курсів фізмату керували в школах міста різними технічними та математичними гуртками, працювали на станції юних техніків [6, арк. 61].

Характерною особливістю прийому на навчання студентів наприкінці 50-х років ХХ ст. було надання переваг виробничникам, тобто тим молодим людям, які після завершення навчання в середній школі протягом двох, а то й більше років працювали на фабриках, заводах, колгоспах чи радгоспах. Причому саме виробничники, отримуючи перевагу при вступі до закладу, становили більшість контингенту студентів. Так, у 1959 р. на фізико-математичний факультет вступило 70% виробничників, а на факультет педагогіки і методики початкової освіти – 74% [7, арк. 112, 114].

Проте не є таємницею, що саме у цих студентів виникали певні проблеми, пов'язані з тим, що за час роботи на виробництві вони забували окремі положення з основних навчальних дисциплін. Тому особливо на першому курсі у таких студентів виникали проблеми із засвоєнням навчального матеріалу. Ось тому для допомоги таким студентам на фізмати протягом першого та другого семестрів за окремим графіком організовувалися додаткові заняття. На факультеті педагогіки і методики початкової освіти додаткові заняття організовували протягом перших трьох місяців навчання, а потім – за необхідністю.

Проблеми іншого характеру в організації навчально-виховної роботи були на факультеті підготовки учителів початкових класів. Переведений у 1957 р. з Київського педагогічного інституту ім. О. М. Горького другий курс цього факультету та набраний перший курс уже у Чернігові започаткували у педінституті новий факультет, який з 1959-1960 навчального року стали називати педагогіки і методики початкової освіти. Викладачам, які працювали на ньому, довелося випробувати перші не досить досконалі навчальні плани та програми навчальних дисциплін, які проходили опробування також у Вінницькому, Бердичівському, Ізмаїльському та Глухівському педінститутах, де вперше в Україні діяли подібні факультети.

Доводилося долати низку проблем, які були пов'язані з відбором кваліфікованих кадрів з методик навчання музики, співів, малювання і початкового навчання, адже таких спеціалістів не готував жодний заклад. Були відсутні підручники та навчальні посібники для студентів цього факультету, а також не вистачало музичних інструментів та іншого обладнання.

З метою вивчення передового педагогічного досвіду учителів початкових класів було встановлено тісний зв'язок з школами міста. Учителі шкіл ділилися своїм практичним досвідом із студентами факультету. Цікавими і повчальними були доповіді серед студентів директора середньої школи № 9 м. Чернігова П. П. Овдака – «З досвіду виховання свідомої дисципліни у школі», заслуженої учительки УРСР О. В. Карташової – «Виховання колективізму у дітей», заступника директора середньої школи № 1 м. Чернігова В. Ф. Ньюнка про специфіку і методику роботи у початкових класах та інші. Для учителів початкових класів м. Чернігова викладачами факультету спільно з обласним інститутом удосконалення кваліфікації учителів організували постійно діючий семінар, на якому обмінювалися досвідом роботи з організації навчальної діяльності школярів. Постійними доповідачами на ньому були викладачі факультету [8, арк. 40].

На першому етапі становлення навчального процесу в Чернігівському педінституті важливе значення мало формування системи внутрішнього контролю за роботою викладачів. Ця система складалася із контрольних заходів, здійснюваних директором та його заступником, а з 1961 р. – ректором та проректором з навчально-наукової роботи інституту, деканів та завідувачів кафедр. Здебільшого цей вид контролю відбувався шляхом відвідування та аналізу цих занять.

На основі аналізу архівних матеріалів встановлено, що кількісні параметри показників контрольних заходів у звітах про роботу інституту стали систематично подаватись у таблиці «Зведена відомість про контроль педпроцесу і стан навчально-методичної роботи» з початку 60-их років. З них видно, що кожного навчального року ректор відвідував та аналізував від 30 до 40 навчальних занять викладачів різних кафедр. У проректора з навчально-наукової роботи проконтрольованих занять було від 60 до 70, причому, у тих кафедрах, які перевірялись до засідань ученої ради, проректор відвідував заняття майже всіх викладачів.

Декани, в залежності від завдань контролю, мали різну кількість проконтрольованих занять. Так, на фізико-математичному факультеті, де вже працював більш кваліфікований склад викладачів, кількість відвіданих занять протягом року становила до 30. А от на факультеті педагогіки і методики початкової освіти, де відбувалося становлення стабільного викладацького складу кафедр, була потреба у декана частіше контролювати та надавати методичну допомогу новим викладачам. Ось тому протягом року кількість проконтрольованих занять була від 70 до 80 [9, арк. 205].

Система контролю за якістю проведених лекцій і практичних занять на кафедрах інституту здійснювалася їхніми завідувачами. Ще на початку навчального року кожен завідувач планував кількість занять для контролю навчального процесу. Ця кількість годин була різною на існуючих кафедрах. Так, на кафедрі фізики у 1958-1959 навчальному році її завідувач М. Ф. Максимов відвідав всього 8 занять членів кафедри, за що мав зауваження від керівництва інституту. Інший завідувач тієї ж кафедри Г. Ю. Ілляшенко у 1961-1962 навчальному році запланував і відвідав 80 навчальних занять у 8 членів кафедри, тобто по 10 занять на кожного [10, арк. 47, 205].

Аналіз чисельних показників відвіданих занять укажує на те, що завідувачі кафедр планували кількість контрольних відвідувань занять від чисельності членів кафедри, з розрахунку по 1 – 2 заняття на кожного викладача. Ось тому річна кількість таких занять становила від 20 до 30 занять. Здебільшого досвідчені завідувачі розуміли, що якість контролю залежить не від кількості відвіданих занять, а від якості їхнього аналізу та методичних порад своїм колегам й контролю за виправленням раніше зроблених зауважень. Разом з тим не всі кафедри інституту були достатньою мірою укомплектовані кваліфікованими кадрами. У середині 60-х років жодного кандидата наук не було на кафедрі загальнотехнічних дисциплін, у секціях фізвиховання та музики і співів. Саме такі підрозділи інституту були під постійним контролем керівництва.

Характерною особливістю роботи кафедр був розгляд питань про якість викладання окремих кафедральних дисциплін на засіданнях кафедри. Це давало змогу покращити якість взаємовідвідування занять, адже такий підхід вимагав від членів кафедри не лише побачити, а й оцінити навчальну діяльність свого колеги. Причому на вченій раді інституту, ще в 1958-1959 навчальному році було ухвалено рішення, що кожен викладач протягом 1 місяця має відвідати не менше 2 занять своїх колег. Здебільшого дане рішення і в наступні роки виконувалося викладачами кафедр. Проте з роками цей контрольний захід носив формальний характер, адже у коротких записках відвіданих занять були відсутні зауваження.

Отже, за час першого десятиліття роботи Чернігівського педагогічного інституту, коли навчальну діяльність здійснювали всього два факультети, відбувся перехід всієї системи навчальної роботи на стандарти вищої школи, які відповідали потребам підготовки учителів. Разом з тим за цей час відбулося становлення системи внутрішнього контролю за здійсненням навчальної роботи в інституті.

Наступний етап змін в організації навчального процесу педагогічного інституту

пов'язаний з розширенням кількості факультетів до шести і створення на кожному з них необхідних умов підготовки висококваліфікованих педагогічних кадрів. Цей період охоплює час від започаткування з 1 вересня 1965 р. факультету англійської мови і до утворення незалежної держави України.

На 1965-1966 навчальний рік одним з найбільших факультетів у інституті був фізико-математичний, на якому навчалося «більше 560 студентів стаціонарного відділення та 700 – на заочному відділенні». Факультет готував фахівців із трьох спеціальностей: «математика», «фізика і електротехніка» та «фізика і технічна механіка». Матеріально-технічна база факультету з добре обладнаними лабораторіями, кабінетами і майстернями давала можливість успішно організовувати навчальний процес. На чотирьох факультетських кафедрах працювало 10 викладачів, вони мали науковий ступінь кандидатів фізико-математичних наук і значний досвід підготовки педагогічних кадрів. Крім того, факультетські кафедри (математики, елементарної математики і методики математики, фізики та фізики і загальнотехнічних дисциплін) стали осередками методичної роботи учителів області, а також сприяли підвищенню їхньої кваліфікації [11, арк. 55-56].

Викладачі фізматфакультету особливу увагу звертали на професійну спрямованість навчальних занять. Добирали такі задачі і вправи, які були пов'язані з основними розділами шкільної навчальної програми. На семінарських та практичних заняттях формували у студентів уміння пояснювати навчальний матеріал стисло, логічно, обґрунтовано та аргументовано. Викладачі навчали студентів, як домагатися від учнів чітких, вірно сформованих відповідей, здійснювати активізацію процесу навчання, робити записи на дошці та іншого.

Факультет педагогіки і методики початкового навчання, який у Чернігівському педагогічному інституті існував з 1 вересня 1957 р., також набув досвіду підготовки учителів. До середини 60-х років на факультеті було підготовлено «більше тисячі учителів початкових класів з вищою освітою». На факультеті була створена необхідна навчально-матеріальна база та вироблена певна система підготовки учителів цього профілю. Факультет мав три кафедри: педагогіки і методики початкового навчання, мови і літератури, музики і співів. На них працювало 5 викладачів з науковими ступенями. Більшість викладачів цих кафедр не мали наукових ступенів, проте були досвідченими, висококваліфікованими працівниками, які добре знали школу і володіли методикою вищої школи [12, арк. 85].

З 1 вересня 1965 р. в педінституті було створено кафедру іноземної мови, а також проведено набір студентів за новою спеціальністю «англійська мова». Адміністративно студенти підпорядковувалися деканату факультету педагогіки та методики початкового навчання, а у річних звітах про роботу педінституту вже з 1965-1966 навчального року вказували як про окремий факультет іноземних мов. Як сказано у звіті, «перший рік роботи цього факультету був досить напруженим». Необхідно було вирішити питання, пов'язані зі створенням навчальної бази, підбором викладачів та налагодженням навчального процесу. Протягом року було створено два кабінети з іноземної мови, які були устатковані сучасною на той час звукотехнікою, індивідуальними кабінетами для самостійної роботи студентів, придбано значну кількість звукових записів англійською мовою та друкованої літератури. Новостворена кафедра іноземної мови налічувала 15 викладачів, здебільшого випускників дворічних педагогічних курсів у м. Києві. Усі викладачі вже склали екзамен кандидатського мінімуму, 7 з них склали по 1 екзамену, 4 – склали 2 екзамени, 3 – готувалися скласти третій екзамен [13, арк. 101].

Для задоволення потреб шкіл у дипломованих спеціалістах з фізвиховання наказом Міністерства освіти УРСР за № 184 від 12 липня 1966 р. у Чернігівському педінституті з 1 вересня було відкрито факультет фізвиховання. На цьому факультеті працювала єдина кафедра фізвиховання. Протягом першого навчального року в роботі викладачів факультету виникли значні проблеми, пов'язані з організацією навчального процесу. Відсутнім був постійно діючий медичний пункт, також державні

програми з багатьох видів спорту, лижна база була на стадії створення, на навчальних заняттях майже не використовувалися технічні засоби навчання [14, арк. 51].

Отже, у середині 60-х років із започаткуванням у педінституті двох нових факультетів в організації навчального процесу на них виникли традиційні для новостворених структурних підрозділів проблеми. Потрібно було створити необхідну навчально-матеріальну базу, провести підбір кваліфікованого викладацького складу, забезпечити викладачів та студентів необхідною навчально-методичною літературою.

На основі аналізу річних звітів можна визначити особливості організації навчального процесу на факультетах. Так, на фізико-математичному факультеті головною проблемою з підготовки учителів математики була слабка математична підготовка значної частини випускників середніх шкіл. Аналіз результатів екзаменаційних сесій показує, що успішність студентів з дисциплін елементарної математики була невисокою. Студенти протягом трьох років навчання розширюють знання з арифметики, геометрії, алгебри і тригонометрії, і з цих дисциплін складали лише один екзамен. Проте викладачі кафедри вищої математики вважали, що основним недоліком у теоретичній і практичній підготовці з вищої математики були неглибокі знання студентів з курсу елементарної математики, недостатнє розуміння окремих тем: рівняння, площі, об'єми та інших [15, арк. 15].

Аналізуючи результати літніх заліково-екзаменаційних сесій, ми приходимо до висновку, що вони були найнижчими в інституті. Так, у 1966 р. успішність студентів фізико-математичного факультету становила 83,5%, у 1967 р. – 86,4%, у 1968 р. – 87,3%, а на факультеті педагогіки і методики початкової освіти успішність студентів була у 1967 р. – 95%, а на двох курсах факультету англійської мови – 96%. Навіть з поділом факультету на математичний і фізичний загальна успішність студентів на них залишалася невисокою. Так, на літній сесії 1970 р. успішність студентів математичного факультету становила 90%, а фізичного – 87,2%. Близькою до цих показників була успішність студентів факультету фізвиховання, яка становила також 87,2%. [16, арк. 131- 138].

У 70-ті роки загальна успішність студентів усіх факультетів зростала і на 1981 р. вона становила по інституту 94,5%. [17, арк. 27]. Такий прогрес в успішності студентів періоду середини 60-х – початку 80-х років можна пояснити низкою причин. По-перше, на факультетах з найнижчими показниками успішності студентів ректоратом інституту було звернуто увагу викладачів на якісніший відбір випускників шкіл. По-друге, на факультетах значну увагу приділяли акліматизації першокурсників шляхом проведення додаткових занять з окремих предметів. По-третє, для допомоги студентам у оволодінні навиками самостійної роботи з підготовки семінарських та практичних занять, а також для формування умінь ведення елементарних наукових досліджень були введені до наукових планів окремі спецкурси. Не останню роль у цьому процесі відіграло зміцнення навчальної бази середніх шкіл та покращення всієї системи навчально-виховної роботи в школах. Запроваджені заходи дали бажані результати.

Аналіз результатів літніх сесій дає можливість стверджувати, що із збільшенням кількості студентів у інституті збільшується кількість відсіву студентів, які мали академзаборгованість. Але цю тенденцію можна спостерігати лише у 60-ті – і до початку 70-х років. Так, на початок 1966-1967 навчального року навчалося 940 студентів, за період літньої сесії 1967 р. 754 студенти успішно склали екзамени й були переведені на наступні курси, 103 – мали академзаборгованість, 8 – було відраховано [18, арк. 122]. На початок 1970-1971 навчального року навчалося 1423 студенти, закінчили виш 247 осіб, на наступний курс переведено 1135 студентів, 179 студентів мали по одній і більше негативних оцінок, 17 – залишено на другий рік навчання, 19 – відраховано [19, арк. 96]. У наступні роки з 1971 і до 1975 відсів студентів за «неуспішність» стабілізувався і становив від 12 до 17 студентів кожного навчального року або 0,8% – 1% від загальної кількості студентів. Проте кількість студентів, які з різних причин припиняли навчання, була значно більшою. Так, у 1971-1972 навчальному році вибуло 117 студентів або 4%, з них 57 – денного відділення, 60 – заочного. Здебільшого

це були студенти, які отримували академвідпустки. У 1974-1975 навчальному році кількість студентів, які припинили навчання, становила 86 осіб, з них 50 – денної форми навчання і 36 – заочної [20, арк. 123].

У наступній п'ятирічці кількість студентів, які припиняли навчання з різних причин, становила 131 особу – в 1976 р., з них 46 студентів денної форми навчання і 85 – заочної, а у 1980 р. – 56 студентів (26 і 30). Але в попередні роки відсів становив 86 осіб (44 і 42), 94 особи (38 і 56), 97 (65 і 32) [21, арк. 59]. На денній формі навчання близько 30% студентів від загальної кількості відсіву з різних сімейних причин переводилися на заочну форму, а кількість студентів, які вибували через неуспішність, стабілізувалася в межах попередньої п'ятирічки до 1% від загальної кількості студентів. Характерною особливістю роботи ректорату було ведення роз'яснювальної роботи серед студентів і викладачів інституту по зменшенню відсіву.

Особливого пошвавлення набувають зв'язки педагогічного інституту зі школами м. Чернігова і області. У середині 60-х років було започатковано роботу комісії ради інституту по зв'язках із школами, яка координувала роботу кафедр з даного напрямку. У м. Чернігові всі учителі були охоплені навчанням в університеті педагогічних знань. Він мав 12 факультетів, де раз на місяць проходили заняття з-понад 700 учителями різних навчальних дисциплін шкіл міста. Заняття проводили провідні викладачі педагогічного інституту, а також науковці м. Києва. Подібні університети педагогічних знань було організовано викладачами інституту в Сосниці, де у 1969 р. був проведений перший випуск слухачів [22, арк. 86].

Спільно в обласним відділом народної освіти та обласним інститутом удосконалення кваліфікації вчителів викладачі факультету початкового навчання організували постійно діючий семінар учителів шкіл Куликівського району з питань експериментальної перевірки нових навчальних планів, програм і підручників для першого класу. Кожного місяця викладачі інституту проводили навчальні заняття з учителями району.

При педагогічному інституті працювали курси перепідготовки учителів математики і фізики. За період 1967 – 1969 років пройшли перепідготовку 500 учителів середніх шкіл області. За період з 1976 до 1980 років перепідготовку в педагогічному інституті пройшли 1363 учителі області, з них: 691 учитель математики, 312 учителів фізики та 360 учителів історії [23, арк. 30]. Окрім того, викладачі інституту брали участь у курсах підвищення кваліфікації, які проводив обласний інститут удосконалення кваліфікації учителів кожного року протягом літніх канікул.

Викладачі фізико-математичного факультету брали активну участь у підготовці і проведенні факультативних занять у школах міста Чернігова. Так, викладач В. М. Петров проводив заняття у СШ № 1, доцент В. С. Кролевець – у СШ № 20, старший викладач В. Н. Боровик – у СШ № 9, викладач Є. І. Антоненко – у СШ № 1. Значну увагу викладачі інституту приділяли організації учнівських гуртків. При кафедрі іноземних мов з 1967 р. розпочав свою роботу гурток для старшокласників з вивчення англійської мови. Викладачі кафедри музики допомагали учителям СШ № 9 та школи-інтернату м. Чернігова в організації шкільних хорів та підготовки їх до міського огляду художньої самодіяльності [24, арк. 89, 92].

Доброю традицією стали виступи кращих учителів області серед студентів різних факультетів інституту в рамках програми «Трибуна передового досвіду». З доповідями виступали заслужені учителі Шелухіна, Лаврова, Острицька, завідувачі малокомплектних шкіл з Козелецького району М. М. Боровик, М. С. Острицький, директори шкіл м. Чернігова І. В. Байдала, П. П. Овдак, О. П. Кашуба, учителі математики Ф. П. Хоменко – Андріївська СШ, Сімонтава – СШ № 1 [25, арк. 94]. З роками змінювалися доповідачі, але незмінною залишалася дружня атмосфера спілкування досвідчених педагогів з майбутнім поповненням учительських колективів.

Сформована система внутрішньовузівського контролю ще у 50-х – середині 60-х років досить добре діяла і в 70-х – поч. 80-х років. Вона включала в себе: перевірку виконання графіків навчального процесу, періодичну інформацію деканів на засіданнях ректорату про виконання навчальних планів, контрольні відвідування

занять, обговорення тексту лекцій, проведення відкритих занять з наступним їхнім обговоренням, взаємовідвідування занять, звіти викладачів про виконання індивідуальних планів та інше.

Відповідно до навчальних планів на факультетах складали графіки навчального процесу, які визначали календарні терміни теоретичної і практичної підготовки, підсумкового контролю, виконання курсових та дипломних робіт, канікул. Наявність таких графіків значно полегшувало контроль за виконанням навчальних планів з кожної дисципліни. Проте виконати повною мірою навчальні плани було можливо лише на випускних курсах, які не виїздили на сільгоспроботи. Студенти інших курсів протягом вересня традиційно допомагали сільгоспідприємствам у збиранні врожаю. Тому на підставі наказів Міністерства освіти УРСР «у зв'язку з довготривалим перебуванням студентів на сільгоспроботах зменшувалася кількість годин першого півріччя на 5% з усіх навчальних дисциплін, крім суспільних». Скорочувалася тривалість зимових канікул до одного тижня. Окремі теми виносилися на самостійне опрацювання з наступною їхньою перевіркою на контрольних роботах чи колоквиумах. У розкладах занять з'являлися також і четверті пари [26, арк. 15, 17].

У графіках навчальної роботи не передбачалося відволікання студентів на сільськогосподарські роботи, і тому кожного року доводилось вносити до них корективи. Перші семестри, у зв'язку зі скороченням навчальної роботи на один місяць, було перевантажено навчальними заняттями, що негативно впливало на результати засвоєння навчального матеріалу студентами.

Контрольні відвідування навчальних занять викладачів інституту продовжували здійснювати керівники інституту, декани факультетів та завідувачі кафедр. Аналізуючи зведені відомості про контроль педагогічного процесу з початку 70-х і до початку 80-х років, нами встановлено, що кількість відвіданих занять ректором та проректором з навчальної роботи, а також деканами факультетів була сталою і становила 30 – 40 занять кожного року. Кількісні показники відвіданих занять завідувачами кафедр за цей час змінилися. Так, на початку 70-х років 85% завідувачів кафедр відвідували за рік від 50 до 70 навчальних занять, і лише очільники кафедр історії КПРС та мови і літератури відвідали відповідно 26 та 37 занять викладачів. Причому це були не найменші за чисельністю кафедри інституту, так кафедра мови і літератури була найчисельнішою, на ній працювало 18 викладачів, а на кафедрі історії КПРС – 15 викладачів [27, арк. 94-95].

Для подолання різних підходів у визначенні завідувачами кафедр кількості планових контрольних відвідувань занять уже в 1973-1974 навчальному році ректорат встановив для них чисельні параметри відвідувань у межах 25 – 35 навчальних занять [28, арк. 105].

Про кількісні показники ми знаходимо інформацію в річних звітах про роботу інституту, але в них відсутня інформація про якість і дієвість цього контролю. Проте певну оцінку внутрішньовузівському контролю можна отримати з довідок про перевірки інституту.

1981-1982 навчальний рік був роком, коли в першому семестрі керівництво навчальним закладом здійснював ректор В. М. Костарчук, а наприкінці цього семестру був призначений новий керівник інституту О. Ф. Явоненко. Аналізуючи результати навчальної діяльності у навчальному році, коли керували два керівники, варто сказати, що відсів студентів був найбільшим у порівнянні з попередніми. Так, на денному відділенні було відраховано 80 осіб, це 3,6% від загальної кількості студентів, така ж кількість відрахованих була і на заочному відділенні, що становило 5,2% студентів, якщо у попередньому навчальному році на денному відділенні було відраховано 39 осіб (1,7%) і на заочному відділенні 29 (1,7%). Причинами виключення були неуспішність – 18 осіб на денному та 57 – на заочному відділеннях, аморальні вчинки – 10 осіб, порушення трудової дисципліни – 3 особи, через хворобу – 2 особи та з інших причин – 44 особи, які вибули з денного відділення [29, арк.4].

За радянського часу встановилася традиція визначення планових параметрів діяльності державних вищих навчальних закладів. Освітнє міністерство визначало

не лише плани прийому студентів, але й плани випуску спеціалістів. Саме в 1982 р. Чернігівський педінститут уперше за багато років не виконав план випуску спеціалістів на 5 осіб. Якщо на денному відділенні відбулося перевиконання плану на 1 особу, інститут закінчило 412 випускників, то на заочному відділенні замість 329 осіб випустили 323 особи, тобто недовиконання становило 6 осіб [30, арк.2]. Не виконання плану випуску відбулося також і в 1989 р., коли замість 524 осіб випустили 511, тобто план випуску було виконано на 97,5%. Причиною недовиконання плану цього разу було те, що в ході державних іспитів 11 студентів денного відділення та 9 студентів заочного відділення отримали незадовільні оцінки. Так, на денному відділенні незадовільні оцінки отримали 2 особи – на хіміко-біологічному, 2 – на загальнотехнічному, 1 – на педфаці, 1 – на спеціальності «фізвиховання» та 5 – на спеціальності «початкова військова підготовка та фізвиховання». Здебільшого двійки отримували студенти з фахових дисциплін: 8 осіб – на денному і 6 осіб на заочному відділеннях [31, арк.10].

Чи сприяв ефективнішій роботі навчального закладу такий показник, як план випуску? На наш погляд, цей показник лише мав негативний відбиток як для студентів, так і викладачів. По-перше, не всі вступники ще в школі вірно обирали майбутню професію. Ознайомившись з усіма нюансами педагогічної роботи та дізнавшись про незначну зарплату вчителя, окремі студенти не бажали продовжувати далі навчання. По-друге, не всі студенти після закінчення школи мали достатній рівень знань для навчання у вищій школі. Дізнавшись про вимоги до організації навчальної діяльності студентів та перевіряючи свої можливості у реалізації завдань вищої школи, окремі студенти розуміли, що це є непосильно для них. По-третє, у житті молодої людини інколи виникають проблеми, пов'язані з хворобою, створенням сім'ї та іншими причинами, коли навчання на денному відділенні вузу не сприяє їх вирішенню. Доводилося залишати навчання.

План випуску для викладачів мав теж свої негативні наслідки. По-перше, він значною мірою впливав на якість підготовки фахівця, адже кожен викладач знав про необхідність виконання плану випуску спеціалістів і замість негативної оцінки, ставив задовільну. Втрачалася не лише об'єктивність оцінювання студентів, а й принципи справедливості. Не є таємницею, що в кожній академічній групі всі студенти орієнтувалися в рівні навчальних досягнень кожного члена колективу. Під пильною увагою були не лише кращі студенти, а й ті, що мали низький рівень інтелектуальних здібностей. Незаслужені завищені оцінки негативно впливали на студентів, які бачили, що можна не «викладатися» в процесі навчання, адже все рівно викладач поставив позитивну оцінку.

Загальна успішність студентів денного відділення інституту з 1982 р. до кінця 80-х років була стабільною в межах 96,4% – у 1982 р., 95,1% – у 1985 р. Понад 50% студентів навчалися на «4» і «5»: у 1982 р. – 54,1%, у 1985 р. – 51,9%. На заочному відділенні успішність студентів була нижчою і становила в середньому 82 – 85%, а студентів, які навчалися на «4» і «5», 12 – 17%. Різною була успішність на факультетах педінституту. Найвищою вона була на факультеті педагогіки і методики початкового навчання в межах 99 – 97%, якісний показник – понад 60%. На історичному факультеті загальна успішність сягала 96 – 98%, а якісні параметри перевищували 60 – 70%. Дещо нижчою була загальна успішність на фізико-математичному факультеті. Так, на 1983 р. вона сягала 95,2%, а якість наближалася до 50%. На початок створення факультету загальнотехнічних дисциплін і праці у 1983 р. загальна успішність на факультеті становила 88%, а якість лише 29,7% [32, арк. 9, 6].

Питання підвищення рівня успішності та якості знань студентів було найважливішим для факультетів педінституту. Це питання по кілька разів протягом навчального року обговорювалося на засіданнях рад інституту і факультетів. Кожного разу визначались резерви підвищення показників успішності. Так, на засіданні ради інституту наприкінці серпня 1983 р. ректор О. Ф. Явоненко заголосив увагу викладачів на тому, що майже на всіх факультетах є значна кількість студентів, які за результатами літньої сесії мають по 1 оцінці «задовільно». На загальнотехнічному факультеті таких 35 осіб, що становить 12%, на історичному – 59 (14%), на факультеті фізвиховання – 53 (10%), на факультеті початкового навчання – 69 (17%).

Іншим резервом було скорочення пропусків занять без поважних причин. Їхня кількість у порівнянні з попередніми роками зменшувалась, але залишалась достатньо високою. Якщо у 1981-1982 навчальному році прогулів було 11344 години, то наступного року їх було 2410 годин. Проте залишалась значна кількість пропущених занять із поважних причин: чергування, відрядження, змагання та інших [33, арк. 23, 38].

З метою покращення організації процесу навчання особливу увагу ректорат приділяв організації самостійної роботи студентів. Певний позитивний досвід у даному напрямку набув факультет педагогіки і методики початкового навчання. На кафедрах викладачі визначили обсяг навчального матеріалу для самостійного опрацювання, вид контролю і терміни проведення контрольних заходів. Індивідуальну роботу студентів включили до розкладу. Але в ході дотримання графіка індивідуальної роботи виникали певні труднощі, пов'язані з відсутністю у визначений час аудиторій або ж і самих студентів.

Організації самостійної роботи сприяла підготовка методичних рекомендацій і настанов для студентів. На факультеті загальнотехнічних дисциплін і праці підготували і видрукували ряд посібників для студентів з нарисової геометрії, деталей машин, з виконання курсового проекту з використанням мікроЕОМ. На суспільних кафедрах позитивним результатом в організації самостійної роботи сприяли не лише підготовлені методичні матеріали щодо самостійного вивчення визначених тем, а й організація контрольних співбесід з вивченого матеріалу.

З метою наближення навчального процесу до школи на загальнотехнічному факультеті практичні заняття проводили у середніх школах № 12, 27, 29. На факультеті фізвиховання 20% практичних занять з методики перенесено до базових шкіл [34, арк. 8-9].

У середині 80-х років, втілюючи в життя ідею зближення науки з виробництвом, у педагогічній галузі особливу увагу стали приділяти співпраці педагогічних вищих навчальних закладів зі школами. Одним із напрямків інтеграції школи і вузу було створення у школах філіалів кафедр. На 1986-1987 навчальний рік певного досвіду роботи набув філіал кафедр фізики і математики у середній школі № 3 м. Чернігова. Розпочав свою роботу в середній школі № 2 філіал кафедри педагогіки і методики початкового навчання. У школах проводилися спільні засідання кафедр, педагогічних рад та методичних об'єднань учителів шкіл та викладачів інституту. Так, у грудні 1986 р. таке спільне засідання було проведене у середній школі № 2 з проблем інтенсифікації навчально-виховного процесу в початкових класах. З доповіддю виступила доцент О. І. Смовська, а в обговоренні брали участь учителі школи та викладачі інституту. У січні 1987 р. на педагогічну раду було винесено питання методичної роботи учителів початкових класів. У обговоренні доповіді заступника директора школи С. В. Лужецької брали активну участь викладачі кафедри педагогіки і методики початкового навчання. Викладачі кафедри брали активну участь у проведенні тижня початкової школи. Відкриті заняття в школі провели доценти І. Ф. Кирей та Л. С. Ульяницька і викладач З. П. Маргаритова. Було відвідано і проаналізовано в школі більше 30 уроків і позаурочних заходів. На базі цього філіалу діяв факультатив «Школа професійної майстерності», на якому учителі школи Л. Л. Андрушкова, Л. А. Гриценко, В. П. Сьоміна та інші ділилися своїм досвідом роботи, вчили студентів веденню педагогічного спостереження, вмінню розуміти і поважати дітей [35, арк. 12-13].

Інтенсивну роботу здійснював філіал кафедри анатомії і фізіології людини і тварини у середній школі № 2 м. Чернігова. Вона включала науково-педагогічні дослідження з участю учителів біології та студентів, вивчення передового педагогічного досвіду, проведення відкритих уроків. Створені також філіали і колективами кафедр історії СРСР у УРСР у СШ № 12, методики трудового навчання у СШ № 27, теорії і методики фізвиховання у СШ № 31. Проте робота цих філіалів потребувала більш інтенсивнішої діяльності. На засіданні ради інституту 31 серпня 1987 р. було поставлене завдання «перетворити філіали кафедр у школах в учбово-науково-методичні комплекси» [36, арк. 13].

Основні завдання і функції учбово-науково-педагогічних комплексів (УНПК) були визначені Типовим положенням, затвердженим наказом Мінвузу СРСР від 1 вересня 1987 р. № 611. Вузам пропонувалось самостійно вирішувати, які форми і організаційні структури найпридатніші для успішної роботи в місцевих умовах.

Створення УНПК у Чернігівському педінституті розпочалось виданням спільного наказу інституту і обласного управління народної освіти від 15 вересня 1989 р. З метою посилення інтеграції вищої педагогічної, середньої спеціальної і загальноосвітньої шкіл на основі угод між педінститутом та відповідними навчальними закладами середньої ланки, на основі існуючих філіалів кафедр створювалися УНПК. Керівниками їх стали: М. І. Антоненко, В. П. Січенков, З. Б. Жаворонкова, П. В. Самойленко, О. Г. Баранков, Т. В. Гринь. До 1 жовтня 1989 р. ними були розроблені довгострокові програми їхньої роботи.

Плідною була робота УНПК на факультеті ЗТД і праці. До складу комплексу увійшли кафедра педагогіки, психології і методики викладання ЗТД, загальноосвітні школи м. Чернігова № 12, 27, 29, міжшкільний учбово-виробничий комбінат с. Жовтневе, гуртки технічної творчості Палацу піонерів і школярів, кабінет трудового навчання обласного інституту удосконалення учителів. Учасниками комплексу розроблена і обговорена програма «Трудове навчання і виховання учнів». Керівник УНПК доцент В. П. Січенков протягом навчальної чверті пройшов стажування в установах комплексу [37, арк. 15-16].

Після трьох років роботи УНПК ректор інституту О. Ф. Явоненко на засіданні ради інституту 31 серпня 1992 р. зауважив, що робота їх на факультетах є різноманітною, але все ж «недостатньою, бо часто дії їх є епізодичними і безсистемними». Для координації дій необхідно було створення ради по зв'язках із школами, всі кафедри інституту закріпити за районами області. В усіх районах мати опорні школи, з якими заключити договори про співпрацю. У 1992 р. необхідно було завершити формування УНПК створенням комплексу «педучилище – педінститут», що сприятиме якісній підготовці спеціалістів, значній економії коштів і гарантуватиме здобуття випускниками педучилищ вищої кваліфікації [38, арк. 31].

Для детального аналізу роботи УНПК у жовтні 1992 р. була створена комісія, яка 25 листопада того ж року винесла це питання для обговорення на раді педагогічного інституту. У довідці про перевірку роботи комплексів на факультетах комісія відзначила значну кількість здобутків у їхній роботі. Комісія відзначила наявність інтересу до потреб інтеграції науково-практичних зв'язків усіх ланок педагогічної освіти. Проте рейтинг або імідж існуючих комплексів недостатньо високий, а в окремих школах про них навіть не знають (СШ 32, 24, 26). Комісія вважала, що діяльність комплексів має здійснюватися не лише в кращих чи базових школах, а й охоплювати всі школи міста й області. У середніх навчальних закладах вважали за необхідне, щоб УНПК виступали в ролі координаційних, наукових і методичних центрів, які б допомагали у вирішенні гострих проблем сучасної школи. Комісія прийшла до висновку, що питання діяльності УНПК потребувало ретельнішого вивчення та реорганізації згідно з тогочасними вимогами школи [39, арк. 9-10].

Отже, за час існування УНПК відбуваються деякі зміни в поглядах педагогічних працівників на завдання і функції цих комплексів. На початку їхнього створення вони охоплювали незначну кількість навчальних закладів, з якими методичні кафедри інституту співпрацювали. Саме на початковому етапі їхнього створення у взаємодії «інститут – школа» були певні позитивні досягнення. Проте, коли з 1992 р. було поставлене завдання перед УНПК про розширення поля діяльності і охоплення всіх шкіл міста Чернігова та всіх районів області, ці завдання для комплексів стали непосильними. Не є таємницею, що роботою з координації діяльності УНПК займалися малочисельні психолого-педагогічні й методичні кафедри педінституту, викладачі яких мали до 900 годин академічного навантаження. Виконання ж розширених завдань комплексів потребувало використання значної кількості часу, відряджень по школах, а не виконання основних функцій викладача педагогічного вузу. У таких

випадках реальна діяльність підмінювалась формальними паперовими справами, яка не давала бажаних результатів ні для вузу, ні для школи.

У другій половині 90-х років для покращення зв'язків педагогічного вузу із школами кафедри інституту розпочали укладати із загальноосвітніми школами м. Чернігова і області угоди про співробітництво. У них указувалися конкретні напрямки взаємодії, спільні заходи, підбиття підсумків й визначення планів подальшої роботи.

Таким чином на другому етапі зміни в організації навчального процесу були пов'язані із розширенням кількості факультетів інституту та налагодженні системи підготовки кваліфікованих педагогічних фахівців на них. Значне місце в роботі мала також взаємодія кафедр інституту із загальноосвітніми школами міста Чернігова і області.

Перше вересня 1991 р. Чернігівський педагогічний інститут розпочав у принципово нових соціально-політичних умовах державної незалежності. Акт проголошення незалежності України, затверджений Верховною Радою 24 серпня 1991 р., незабаром підтверджений Всеукраїнським референдумом 1 грудня 1991 р., розпочав складний процес становлення української державності. Саме з цього часу розпочинається третій етап змін в організації навчального процесу в педагогічному інституті. Цей етап тривав до 13 березня 1998 р., до набуття навчальним закладом університетського статусу.

Правовою основою реформ у національній вищій школі стали Закон України «Про освіту», державна програма «Освіта (Україна XXI століття)», «Основні напрямки реформування вищої освіти в Україні» та інші урядові документи. Важливу роль для формування нормативної бази діяльності вищої школи відіграло затверджене наказом Міністерства освіти України від 2 червня 1993 р. за № 161 «Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах». Саме у цьому документі були визначені: нормативно-правова база організації навчального процесу, форми організації навчання та види навчальних занять, контрольні заходи перевірки результатів навчання, навчальний час студента, робочий час викладача, методичне забезпечення навчального процесу.

З утворенням незалежної держави України у Чернігівському педагогічному інституті значно розширюється підготовка фахівців різних спеціальностей. Лише за період з 1991 р. до 1996 р. в інституті відкриваються нові подвійні спеціальності: «історія і психологія», «історія і англійська мова», «історія і народознавство», «хімія і екологія», «праця і основи підприємництва», «праця і професійне навчання», «математика і основи економіки», «початкове навчання і англійська мова». На 1996-1997 навчальний рік інститут готував педагогічних працівників з 18 спеціальностей, що свідчило про істотне розширення сфери освітніх послуг в навчальному закладі. Разом з тим це розширювало можливості для працевлаштування випускників [40, арк. 117].

На початку 90-х років на факультетах знижуються показники загальної успішності студентів і якості знань. Так, на 1991-1992 навчальний рік значне зменшення цих показників відбувається на історичному факультеті: загальна успішність – до 90%, а якість – до 37%. У 1992-1993 навчальному році – відповідно до 89% і 34%. Значне зниження успішності відбулось на факультеті фізвиховання: у 1991-1992 навчальному році – 79,9% та 20,3%, а у 1992-1993 – 76,6% та 21,7%. Деяке зростання успішності студентів відбулось на факультеті загальнотехнічних дисциплін і праці. Так в 1992-1993 навчальному році загальна успішність становила 96,1%, а якість знань 32% [41, арк. 2-3].

Головною причиною зниження показників успішності студентів стало те, що з 1992-1993 навчального року, крім набору студентів, які навчалися за державні кошти, зараховували студентів-контрактників, які навчалися за власні кошти, а також за кошти організацій і установ, які направляли їх на навчання. Конкурсний відбір студентів, які навчалися за державні кошти, давав можливість відібрати кращих вступників. Хоча був набір і поза конкурсом, яким користувались вступники, що мали пільги (діти-сироти, чорнобильці та інші). Проте студентами-контрактниками зараховували не завжди тих осіб, які мали нахил до педагогічної діяльності та належний

рівень знань. Цей контингент студентів певною мірою вплинув на зниження показників успішності. Саме тому з 90-х років у ВНЗ стали визначати окремо успішність цих двох категорій студентів. Так, у 1995-1996 навчальному році найвищі показники загальної успішності були на факультеті початкового навчання. У студентів-держбюджетників – 98%, а у контрактників – 96%. Але якісні показники у цих двох категорій студентів значно відрізнялись – 40% і 18%. Найбільш контрастні показники успішності були на факультеті індустріально-педагогічному, де різниця загальної успішності становила майже 30% (89,5% та 60%). Ще більшою була різниця з якості знань на цьому факультеті, адже 36,4% студентів державного набору навчалися на «4» і «5», а у контрактників не було жодного студента [42, арк. 11].

Варто зауважити, що загальна успішність студентів-контрактників не завжди була нижчою від студентів, які навчалися за державні кошти. Так, у ході зимової сесії 1997 р. на фізико-математичному факультеті всі студенти-контрактники склали сесію, а успішність іншої категорії студентів становила 98%. Вищими були показники загальної успішності і на факультеті фізичної культури, де показники контрактників становили 83,7%, а державного набору – 80,4%. Подібних прикладів можна навести і за результатами інших сесій [43, арк. 53]. Проте якісні показники протягом 90-х років завжди були вищими у студентів-бюджетників. Саме від добрих і відмінних оцінок залежало, чи будуть отримувати стипендію ці студенти.

Удосконалювався навчально-методичний процес. На зміну традиційним приходили нові сучасні форми роботи викладачів і студентів. На всіх факультетах впроваджувалась письмова форма проведення проміжного та семестрового контролю знань студентів. Відбувались зміни в державній атестації. На початку 90-х років на фізико-математичному факультеті було започатковано проведення державних кваліфікаційних екзаменів. Після тривалого обговорення на кафедрах факультету, раді інституту з дозволу Міністерства освіти було проведено замість кількох державних екзаменів один кваліфікаційний екзамен із спеціальності. В ході цього екзамену випускник мав показати свою загальнотеоретичну підготовку і вміння застосовувати її для конструювання власної методичної концепції і розробки, і проведення одного з уроків. Викладачами факультету була розроблена програма і складені екзаменаційні білети, які складались з двох питань. З першого питання випускник мав показати не лише свої знання з математики чи фізики, але й, провівши структурно-методичний аналіз теми, показати методику вивчення її з проведенням окремого уроку. Друге питання було присвячене методиці виховної роботи [44, арк. 7].

Практика проведення кваліфікаційного екзамену показала, що на ньому можна об'єктивно визначати рівень готовності випускника педвузу до роботи в школі. Нова форма проведення державного екзамену не була позбавлена недоліків. Не вдалося органічно поєднати питання перше з теорії предмета та методики його навчання з питанням другим, де вже мова йшла про теорію і практику виховної роботи.

З урахуванням досвіду проведення кваліфікаційних екзаменів на фізико-математичному факультеті вчена рада інституту рекомендувала проведення подібного екзамену на інших факультетах [45, арк. 8].

Ініціативу проведення комплексних екзаменів підтримали на хіміко-біологічному та загальнотехнічному факультетах. Проте загального поширення на всі факультети таких екзаменів не відбулось. На нашу думку, результати підготовки студентів до навчально-виховної роботи в школі можна було побачити в ході педагогічних практик. В такому випадку буде реальна шкільна обстановка, де студент зможе показати володіння навчальним матеріалом, вміння розповідати, пояснювати, аргументувати, обґрунтовувати, контактувати з учнями класу, керувати навчально-виховним процесом. Нічого штучного, екстремального, надуманого не має бути в ході перевірки рівня кваліфікації випускника педвузу. Саме тому практика проведення кваліфікаційних екзаменів не набула широкого поширення, а на фізико-математичному факультеті з деяким удосконаленням державна атестація проходить до нинішнього часу.

На початку 90-х років відбулися деякі зміни в організації методичної роботи в навчальному закладі. Пов'язані вони були з розформуванням загальноінститутських

кафедр педагогіки і психології та утворенням факультетських кафедр педагогіки, психології та методик викладання відповідних дисциплін. Після року роботи новоутворених кафедр учена рада інституту констатувала, що ці зміни дали позитивні результати. Підвищився рівень інтегрованого викладання психолого-педагогічних і методичних дисциплін. Це також дало змогу усунути дублювання окремих тем і максимально реалізувати можливості міжпредметних зв'язків. У кінцевому підсумку це дало змогу сформувати у студентів систему педагогічних знань та піднести на вищий рівень організацію педагогічних практик.

Але разом з тим не все заплановане в період реформування було реалізовано. На час створення методичних кафедр передбачалось, що буде діяти внутрішня система підвищення кваліфікації викладачів цих кафедр. Мав діяти семінар викладачів під керівництвом проректорів з навчальної і наукової роботи. Проте цього не сталося. Жодного засідання семінару не відбулося, хоча багато актуальних питань можна було обговорити [46, арк. 14-15].

Чималу увагу колектив інституту приділив виконанню «Закону про мови в Українській РСР», прийнятого ще в 1989 р. Питання про організацію виконання в інституті цього закону було заслухано на вченій раді 31 січня 1990 р. Було затверджено заходи щодо розширення сфери функціонування української мови в інституті, розраховані на 10 років. У них зазначалося про переведення у стислі строки вимог закону УРСР про мови щодо діловодства і документації, проведення засідань, зборів, нарад та інших зібрань в інституті. Мали забезпечити вивчення практикуму з української мови на перших курсах інституту та здійснити поступовий перехід до 1996 р. на викладання предметів українською мовою та визначені інші заходи.

На початку наступного навчального року 31 жовтня вчена рада інституту заслухала інформацію про виконання вищезгаданого закону. Так, українська мова як навчальна дисципліна вивчалася на I – II курсах усіх спеціальностей. Також на всіх спеціальностях були введені обов'язкові навчальні курси: історія світової та вітчизняної культури (78 годин) та історія України (50 годин). На підготовчому відділенні для всіх спеціальностей уведений курс української мови обсягом 50 годин. Для викладачів працювали курси української мови на всіх факультетах.

Забезпеченість підручниками українською мовою на початковому етапі реалізації закону була незначною. Так, з психолого-педагогічних дисциплін вона становила 30%, а з фізико-математичних – 90%. На історичному факультеті забезпеченість україномовними підручниками була 35%, на факультеті педагогіки і методики початкового навчання – 40%, на хіміко-біологічному – 30%, а на спеціальності початкова військова підготовка та фізвиховання україномовних підручників взагалі не було.

Українською мовою вели викладання 47% викладачів суспільно-політичних дисциплін, 52% – психолого-педагогічних, 47% – спеціальних дисциплін. Із 375 викладачів інституту українською мовою викладали 159.

Створення кафедри української мови утруднювалось відсутністю спеціалістів з ученими ступенями та званнями, тому на кафедрі мови і літератури працювала секція української мови [47, арк. 69-70].

Через три роки після прийняття закону про мови ректор інституту О. Ф. Явоненко констатував про позитивні зрушення. Так, уся документація в основному велась українською мовою, 55% початкових дисциплін викладались державною мовою, що на 10% більше, ніж на час прийняття закону. Викладання на першому курсі здійснювалось українською мовою. Проте викладання технічних, спортивних і суспільно-політичних дисциплін (особливо кафедрою філософії і політекономії) продовжувалось російською мовою. Були також і факультети загальнотехнічних дисциплін та фізичного виховання, на яких кількість дисциплін, що викладались українською мовою, становила від 0 до 20% [48, арк. 32].

Перше десятиріччя дії закону про мови було непростим для колективу інституту в ході реалізації намічених планів. Однією з проблем, яка складно вирішувалась, було забезпечення студентів навчальною літературою. Виступаючи на розширеній вченій раді інституту в серпні 1997 р. директор бібліотеки Н. Г. Костарчук зазначала, що в

цілому забезпеченість навчальною літературою достатньо висока. Повною мірою нею забезпечені студенти факультетів фізико-математичного та педагогіки і методики початкового навчання. За невеликим винятком відсутності методичної літератури українською мовою, добре забезпечені навчальними посібниками студенти історичного факультету. Проте студенти інших факультетів: фізвиховання, хіміко-біологічного та індустріально-педагогічного хоч і забезпечені російськомовними підручниками, але навчальна література українською мовою «майже відсутня» [49, арк. 72]. Саме відсутність українських навчальних посібників була приводом для окремих викладачів інституту відмовитися викладати навчальний предмет державною мовою.

Ректорат тримав під постійним контролем стан виконання Закону «Про мови...». В ході засідань ученої ради інституту ці питання розглядалися: 20 травня 1992 р., 23 лютого 1994 р., 24 березня 1996 р., 28 січня 1998 р. До набуття навчальним закладом статуту педагогічного університету всі підручники, навчальні посібники, курси лекцій, методичні розробки, інструкції до лабораторних занять, плани семінарських та практичних занять, монографії, дисертації виконувалися і видавалися українською мовою. Вся навчальна і виховна робота проводилася державною мовою.

Була проведена робота по забезпеченню бібліотечного фонду україномовними підручниками. Значно поповнився фонд соціально-економічної, філософської літератури, а також методичної з усіх профільних предметів. На жаль, мало видавалось навчальної літератури з психолого-педагогічних, загальнотехнічних дисциплін, фізкультури і спорту. Тому забезпеченість україномовними підручниками з цих курсів залишилась недостатньою.

Згідно із визначеними заходами педагогічного інституту, поступовий перехід на українську мову викладання мав бути завершеним у 1996 р., проте аналіз інформації про виконання Закону «Про мови...», яка зберігається у навчальному відділі педуніверситету, дає можливість стверджувати, що це завдання так і не було виконане. 17 викладачів із 274 не завершили цього переходу. Крім того, курс української мови, який вивчався на перших курсах на початку 90-х р., мав обсяг 50 годин, а згодом був зменшений до 36 годин, що не сприяло поліпшенню стану викладання української мови та розширення її сфери вживання.

Отже, реалізація державної мовної політики в педагогічному інституті в основних її завданнях була здійснена. Проте з об'єктивних причин виникли проблеми із забезпечення студентів україномовною навчальною літературою, а окремі викладачі так і не змогли оволодіти державною мовою та здійснити перехід на викладання нею навчальних дисциплін.

Таким чином, за тривалий період існування Чернігівського педагогічного інституту удосконалювалась вся система навчальної діяльності. За перше десятиріччя роботи інституту особлива увага була звернена на перехід на нові навчальні плани та програми лише двох існуючих факультетів й оволодіння викладачами методикою вищої школи проведення теоретичних і практичних занять, організації самостійної роботи студентів, вироблення цілої системи організації навчальної діяльності та здійснення внутрішнього контролю. На наступному етапі, який тривав з другої половини 60-х до початку 90-х років із збільшенням кількості факультетів до шести була звернута увага на формування системи організації навчальної діяльності на новостворених факультетах та удосконаленні і використанні нових підходів до навчально-виховної роботи.

Третій етап, який тривав з 1991 р. до реорганізації педінституту в педуніверситет у 1998 р., розпочався складним процесом становлення української державності, а разом з тим і формуванням нормативно-правової бази організації навчального процесу у вищій школі. Це дало змогу відкрити нові подвійні спеціальності та розширити сферу освітніх послуг і можливостей працевлаштування випускників. Відбулося удосконалення навчального процесу, впровадження української мови у викладання навчальних дисциплін. Проте завершити повний перехід усіх викладачів на викладання українською мовою у визначені терміни так і не вдалося.

1. Майборода В.К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917 – 1985 рр.). – К, Либідь, 1992, 196 с.
2. Там само.
3. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-608, оп. 2, спр. 145, 64 арк.
4. Там само.
5. Там само.
6. Там само, спр. 240, 68 арк.
7. Там само.
8. Там само.
9. Там само, спр. 301, 205 арк.
10. Там само, спр. 240, 68 арк, спр. 301, 205 арк.
11. Там само, спр. 429, 163 арк.
12. Там само.
13. Там само.
14. Там само, спр. 454, 128 арк.
15. Там само.
16. Там само, спр. 526, 35 арк.
17. Там само, спр. 1042, 115 арк.
18. Там само, спр. 454, 128 арк.
19. Там само, спр. 570, 102 арк.
20. Там само, спр. 705, 166 арк.
21. Там само, спр. 979, 134 арк.
22. Там само, спр. 510, 157 арк.
23. Там само, спр. 979, 134 арк.
24. Там само,спр. 510, 157 арк.
25. Там само.
26. Там само, спр. 814, 149 арк.
27. Там само, спр. 570, 102 арк.
28. Там само, спр. 666, 111 арк.
29. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-608, оп. 2, спр. 1098, 63 арк.
30. Там само.
31. Там само, спр. 1446, 244 арк.
32. Там само, спр. 1098, 63 арк., спр. 1265, 43 арк.
33. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-608, оп. 2, спр. 1188, 180 арк.
34. Там само.
35. Там само, спр. 1343, 161 арк.
36. Там само.
37. Архів ЧНПУ, ф. Р- 608, оп. 1, спр. 1534, 164 арк.
38. Там само, спр. 1680, 95 арк.
39. Там само, спр. 1681, 154 арк.
40. Там само, спр. 2183, 152 арк.
41. Там само, спр. 1680, 95 арк.
42. Там само, спр. 2127, 221 арк.
43. Там само, спр. 2183, 152 арк.
44. Там само, спр. 1534, 164 арк.
45. Там само.
46. Там само.
47. Там само.
48. Там само, спр. 1680, 95 арк.
49. Там само, спр. 2185, 204 арк.

В статье речь идёт об организации процесса обучения и осуществлении внутреннего контроля в Черниговском педагогическом институте за время его работы. Сосредоточено внимание на трёх этапах формирования и совершенствования системы учебно-методической работы высшего учебного заведения.

Ключевые слова: Черниговский педагогический институт, факультеты, учебный процесс, система учебно-методической работы.

Well-organized teaching and guiding of lecturers of institute played an important role in a preparation of qualified pedagogical staff. This problem wasn't an object of historical researches, so the article can fill this gap.

The article deals with three stages of the main changes in the management of teaching and guiding in the institute. The first stage was from 1954 – 1955 to 1964 – 1965 years, when only two faculties made learning activity. In the second phase – from the 1st of September, 1965 to 24th of August, 1991 there was increase of a number of faculties increased to six and a system of teaching and guiding was formed. The third period covered the time from the formation of the independent state Ukraine from the 24th of August, 1991 to reorganize Pedagogical institute in Pedagogical University in the 13th of March, 1998.

During the first ten years of Chernihiv Pedagogical institute's working, there was a transition of the whole system of educational work on high school standards, which met secondary school teachers' training' requirements. However, during this time a system of monitoring the implementation of university teaching work took place in the institute.

On the second phase changes in organisation of educational process were connected with increasing of a number of faculties and developing of a system of preparation of qualified pedagogical staff. The author cognized the improvement and using new approaches to teaching and upbringing work, focused on analyses of results of student's achievements during examination schedules, links between chairs of institute and schools of Chernihiv and Region were shown, the organization of independent work of students was defined and the question of forming the system of internal university control was released.

During the third period there was a difficult process of forming Ukrainian state and also law base of organization of educational process in High School. It helped to open new double specialties and expand a sphere of educational services and employability of graduates. There was an improvement of educational process and introduction of Ukrainian language of teaching.

The author made conclusions about the peculiarities of teaching and guiding in every phase.

Keywords: Chernihiv Pedagogical institute, faculties, educational process, system of teaching and guiding.

